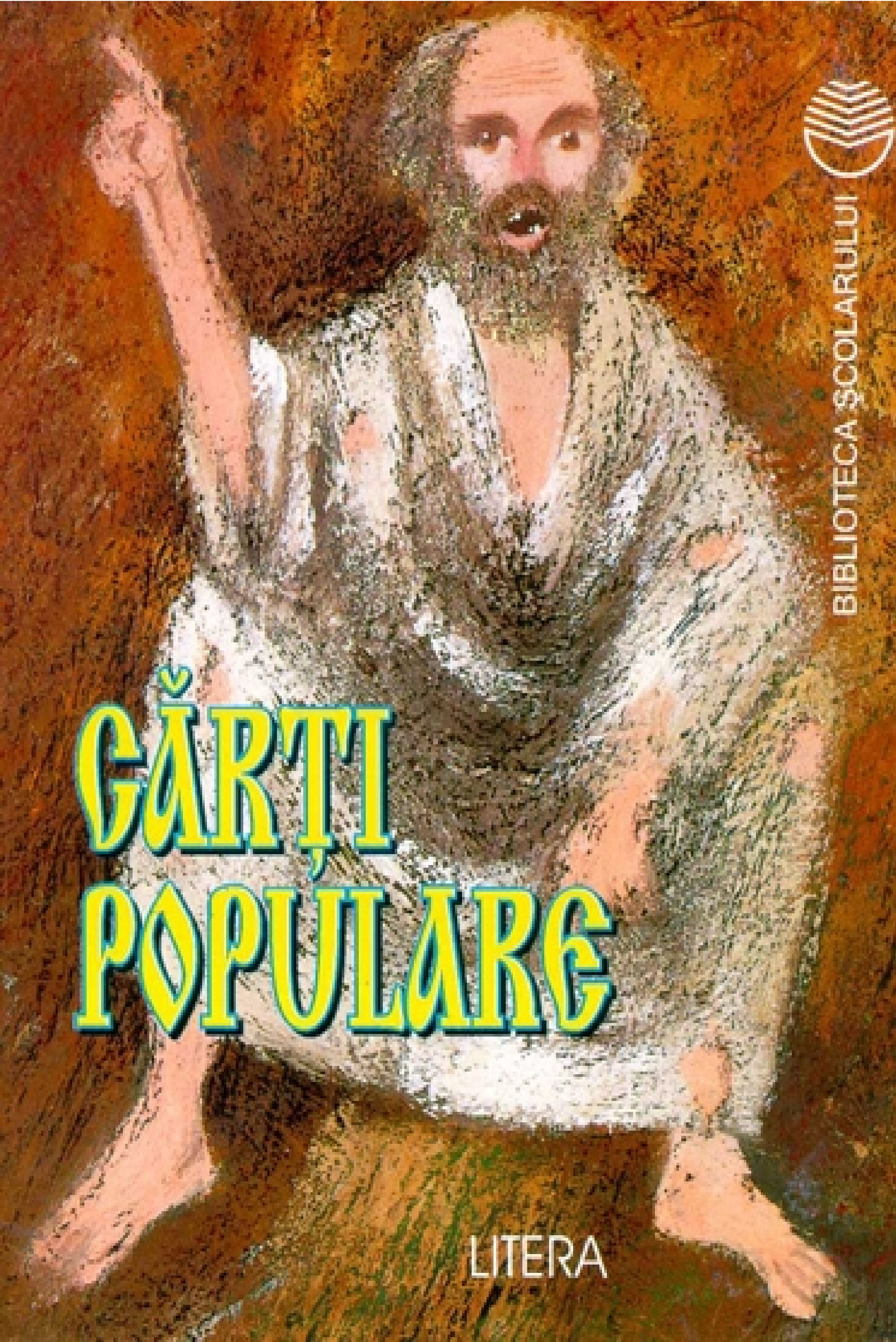

BIBLIOTECA ȘCOLARULUI

CĂRȚI POPULARE

LITERA

biblioteca școlarului

CĂRŢI POPULARE ROMÂNEŞTI

INTERNAŢIONAL
BUCUREŞTI — CHIŞINĂU

APRECIERI

Colectivă prin origine, nestatornică în traiul său, aceasta este literatura poporană cea nescrisă; individuală prin naştere, fixă în fond şi în formă într-un moment dat, aceasta este cartea poporană.

Dar pentru ca ambele să fie poporane: una - fiică de sânge, cealaltă - fiică de suflet a poporului; pentru ca ambele să se poată substitui una alteia, să se poată metamorfoza una într-alta, astfel că uneori este anevoie a trage între ele o linie de demarcaţiune, trebuie ca ambele deopotrivă să oglindească poporul, ambele să fie popor el însuşi, căci poporul în realitate iubeşte numai pe sineşi. Niciodată o carte nu va deveni poporană, dacă ea nu vorbeşte în graiul cel necioplit al poporului; dacă nu răsfrânge credinţele poporului, speranţele lui, slăbiciunile lui; dacă ştie ceva mai mult decât ce ştie poporul în patriarcala lui neştiinţă...

Literatura poporană cea scrisă, ca şi cea nescrisă, călătoresc din limbă în limbă; dar ele nicăieri nu se traduc, ci se transformă.

Orice popor posedă o formă proprie a sa, primind ca al său numai ceea ce corespunde acelei forme specifice, care se modifică şi ea din epocă în epocă, provocând atunci modificări corelative în tot ce este poporan.

Literatura poporană cea nescrisă sufere astfel o triplă rotaţiune: 1. Prin trecere din gură în gură; 2. Prin trecere din ţară în ţară; 3. Prin trecere din epocă în epocă. Ultimele două din aceste rotaţiuni îi sunt comune cu cartea cea poporană. Şi ea se transformă de asemenea, când se împrumută dintr-o altă limbă, multe lucruri adăugându-se, unele suprimându-se, o seamă prefăcându-se, până ce planta cea exotică capătă un aer indigen. Şi ea, pe de altă parte, se adaptează din timp în timp la vederile momentului, prin copişti – dacă circulă în manuscript, prin editori – dacă este tipărită.

De aici rezultă mulţimea varianturilor ale oricării cărţi adevărate poporane: varianturi externe şi varianturi interne, deşi mai puţine, negreşit,

decât nenumăratele varianturi ale literaturii poporane celei nescrise, care se datoresc mai cu deosebire trecerii din gură în gură.

Bogdan PETRICEICU HASDEU, *Scrieri alese*, Bucureşti, Editura Tineretului, 1959, p. 190.

Alexandria, povestea lui Alexandru cel Mare, pe care cărturarii au afurisit-o ca neautentică şi stricătoare de minte, dar pe care poporul o ceteşte până la momentul de faţă ... stă lângă Povestea T*roii, Istoria Troadei*. Nici una, nici alta nu prezintă o literatură românească de creaţie. Dar împrumutarea aceasta a subiectului străin, aşa cum a fost împrumutată şi anterior – cronica lui Manase – înseamnă fără îndoială ceva: înseamnă că, după exprimarea subiectelor străine în formă străină care se întrebuinţa în anale şi în cronici, de data aceasta avem a face cu un lucru deosebit: subiectul străin a trecut în româneşte.

O foarte frumoasă limbă românească o găsim în manuscriptele acestea de la începutul secolului al XVIII-lea. E aproape desăvârşita siguranţă că traducerea *Alexandriei*, ba chiar şi a *Istoriei Troadei* a fost făcută încă din secolul al XVI-lea...

Alexandria nu ar fi prins dacă nu ar fi răspuns nevoii societăţii. Şi, îndată ce societatea aceasta a gustat literatura *Alexandriei*, au răsărit tipuri ca al lui Mihai Viteazul... Pentru a avea pe Mihai Viteazul trebuia *Alexandria*, şi pentru a avea şi *Alexandria*, trebuia starea de spirit cavalerească care începe să se formeze la noi în întâia jumătate a secolului al XVI-lea.

Nicolae IORGA, *Istoria literaturii româneşti. Introducere sintetică.* Bucureşti, Editura Minerva, 1988, p. 48.

Literatura religioasă apocrifă şi literatura didactică cu caracter profan, în care legende de animale şi păsări, maxime şi istorioare sunt subordonate tendinţei de a înăbuşi viţiile şi de a întări virtuţiile creştineşti, au pregătit, la noi, calea pentru povestirile mai întinse, cu intriga mai complicată, ale romanelor populare.

Stilizate de cărturari în vremuri şi ţări diferite din material împrumutat din literatura orală a maselor populare, romanele acestea sunt reprezentate în secolul al XVI-lea şi al XVII-lea prin trei specimene: *Alexandria, Varlaam*

şi Ioasaf şi *Archirie şi Anadan*, care corespund fiecare unei faze deosebite a sufletului românesc din trecut.

În secolul al XVI-lea, când ţările noastre se frământau în necontenite lupte pentru apărarea pământului românesc, lupte ce culminează în epopeea fulgerătoare a lui Mihai Viteazul, se traduce romanul de aventuri războinice a lui Alexandru cel Mare. Câteva decenii mai târziu, când luptele cad pe planul al doilea şi când trec pe primul plan preocupările pentru organizarea muncii culturale şi a vieţii religioase, Udrişte Năsturel, învăţatul cumnat al domnului Matei Basarab, traduce romanul de apologie a vieţii creştine: *Varlaam şi Ioasaf*. Iar după ce sforţările pentru întărirea vieţii religioase devin şi ele mai puţin intense, apare un alt roman cu caracter moral, întreţesut cu maxime, enigme şi fabule: *Archirie şi Anadan*...

O carte ca *Alexandria*, care a circulat neîntrerupt patru veacuri în toate straturile societăţii noastre, a trebuit fireşte să lase urme adânci în tradiţiile şi literatura populară. Credinţe şi legende ca de pildă cele despre blajini, asceţii înţelepţi care trăiesc o viaţă de privaţiuni, într-un ostrov de la capătul pământului, îşi au, după cum am arătat pe larg într-un vechi studiu, o sursă în episodul întâlnirii lui Alexandru cu brahmanii gymnosofişti. În ciclul descântecelor de „iele“, aceste divinităţi răufăcătoare sunt adesea invocate ca slujitoarele lui Alexandru cel Mare, fiindcă în unele manuscrise ale *Alexandriei* se povesteşte că marele cuceritor ar fi dat sticla cu apă vie, dăruită de Evant, împăratul gymnosofiştilor, în păstrarea slujnicelor sale, dar că acestea au băut apă şi, devenind nemuritoare, au dobândit aripi şi s-au prefăcut în *iele*...

În colindele ce se cântă pe uliţele satelor în zilele de iarnă, Alexandru Machedon este învocat, uneori, pentru a mări dispoziţia de umor şi voie bună. Ba chiar şi în cuprinsul oraţiilor de nuntă apar reminiscenţe din *Alexandria*...

În sfârşit, numeroasele urme lăsate în basme, în toponimia şi onomastica populară (Darie, Ruxanda, Cleofila, Candachia), în pictura bisericească (zugrăvirea lui Alexandru alături de Por împărat şi de Darie, în scena infernului, sau a lui Ducipal pe pereţii unor biserici de sat din Oltenia) – toate sunt dovezi incontestabile de intensitatea cu care a răzbătut şi trăieşte încă în sufletul popular de azi romanul de vitejie şi de miraculos al celui mai mare cuceritor din lumea antică.

Nicolae CARTOJAN, *Istoria literaturii române vechi,* Bucureşti, Editura Minerva, 1980, p. 134.

Fericiţii întru pomenire strămoşii noştri se îndeletniceau cu puţină plugărie şi cu creşterea vitelor. Despre ştiinţa prea mare a cărţii nu prea aveau habar. Cu grele stăruinţi ajungea la cunoaşterea buchiilor şi a ceaslovului vreun fecior de logofăt boieresc...

Şi pe când strămoşii noştri trăgeau brazde cu plugul şi-şi duceau oile la imaş, boierii cei vechi, singurii cărturari din ţara asta, se năcăjeau zile şi săptămâni ca să dezlege pildele împăratului Solomon, ori citeau cu uimire viaţa preaînţeleptului Esop, râdeau cu toată inima de năzdrăvăniile şi de şiriclicurile lui Bertold şi cugetau visători la isprăvile şi războaiele marelui împărat Alexandru Macedon.

Aceste cărţi puţine, la care se mai adăugeau *Vieţile sfinţilor*, erau îndestulătoare pentru un cărturar din vremea aceea. Alt cărturar simplu şi cuminte le tălmăcise dintr-o limbă străină. Înţelegerea cetitorului era la nivelul înţelegerii norodului, în a cărui limbă erau chiar făcute tălmăcirile...

Dar vremurile s-au schimbat, lumea s-a subţiat. Acuma altă literatură trebuie neurastenizaţilor veacului al XX-lea...

Au dispărut strămoşii dumneavoastră. Nu mai cetesc *Vieţile sfinţilor*, *Esopia*. Se odihnesc; fie-le ţărâna uşoară. Strănepoţii de toate felurile cetesc romane subtile. Strănepoatele logofeteselor ascultă la Paris cum cântă *Cucoşul* lui Rostand.

Numai fraţii noştri cei de la plug nu s-au schimbat. Viaţa acuma le e cu mult mai grea. Pădurile cele vechi ale lui Dumnezeu li s-au închis; pământul acum e stăpânit cu asprime şi s-a împuţinat; şi locurile de morminte încep a se plăti cu bani. Sunt mai săraci şi mai trişti; sufletul li-i înveninat; dar în privinţa cărturăriei nu s-au schimbat. Ei au rămas tot la *Alexandria*, la *Esopia*, şi la *Vieţile sfinţilor*. Cărturarii sunt mai mulţi acuma; în şcoli se învaţă lucruri felurite, dar sufletul lor nu pricepe decât lucrurile simple, clasicele poveşti şi înţeleptele glume de la 1800.

Mihail SADOVEANU, *Opere*, vol. 19, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1964, p. 47-53.

Dintre cărţile populare, *Alexandria* şi *Esopia* s-au bucurat de cea mai mare răspândire în lume, fiind difuzate în mii de ediţii diverse, în literatura celor mai multe popoare, mai cu seamă europene. Pe deasupra, mereu se descoperă vechi manuscrise, prelucrări şi adaptări în proză şi versuri, se

fac studii şi se dovedeşte circulaţia neobişnuită pe care au avut-o aceste scrieri.

Fireşte, fiecare dintre cele două cărţi populare a plecat iniţial de la un prototip, dar acesta nu s-a păstrat niciodată în forma dintâi, ci a suferit diferite schimbări, potrivite cu locul şi epoca în care cartea a pătruns într-o literatură, sau cu condeiul sub care a intrat în redacţie. De aceea, ca multe alte cărţi populare, *Alexandria* şi *Esopia* s-au regenerat continuu, au devenit vii şi au fost receptate de masele de cititori nu ca nişte cărţi venite din afară, ci ca scrieri de veacuri întregi ale pământului local. În felul acesta au fost simţite ca opere naţionale şi s-au integrat patrimoniului literar naţional...

Alexandria avea să satisfacă toate gusturile. Acest „roman“ popular s-a transpus în româneşte, probabil spre sfârşitul secolului al XVI-lea. În 1794, „la Sibii“ Simeon Pantea din „Selceaua de Sus“ a pus banii, iar Petru Bart, harnic tipograf, a scos de sub teasc întâia oară o *Alexandrie* tipărită...

În literatura română *Esopia* a fost adaptată probabil începând de pe la sfârşitul secolului al XVII-lea. Costea Dascălul din Şcheii Braşovului, harnic şi iscusit scriitor de cărţi populare, ne-a lăsat o copie a *Vieţii lui Esop (Istoria lui Isop)*... Tot Petru Bart a tipărit la Sibiu şi *Esopia* (1795), la un an după ce scosese *Alexandria*.

De acum înainte cele două frumoase cărţi populare au avut o soartă unită în literatura românească... Înfrăţirea celor două cărţi continuă şi în redacţia lui M. Sadoveanu. Din 1956 *Alexandria* şi *Esopia*, în redacţia lui M. Sadoveanu, au apărut unite într-un volum, devenind parcă în literatura românească mai strâns legate una de alta.

I. C. CHIŢIMIA, *Probleme de bază ale literaturii române vechi*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1972, p. 397.

Ciclul de scrieri cu caracter mai mult sau mai piţin profan, povestiri, romane, cărţi astrologice şi didactice ne introduc pe noi, românii, în ritmul literaturii universale; căci toate aceste cărţi au avut în Evul Mediu o circulaţie foarte intensă în literaturile tuturor popoarelor europene. Este drept, aceste scrieri vin la noi cu oarecare întârziere, care se explică prin împrejurările istorice în care s-a dezvoltat poporul românesc. O istorie a literaturii nu poate să ignoreze aceste texte, cu toate că ele sunt traduse

şi, deci, n-au pecetea originalităţii geniului românesc. Dar aceste scrieri au fost cetite, au fost apreciate într-un fel sau altul; ele au exercitat o influenţă asupra sufletului cetitorilor, uneori asupra maselor mari ale poporului; cu alte cuvinte, această literatură a îndeplinit o funcţie socială, aşa cum îndeplineşte orice literatură.

Această literatură, formată din tradiţii creştine întreţesute de motive cărturăreşti din Vechiul Testament şi de elemente folcloristice de la diferite popoare, se naşte în Bizanţ, de unde uneori direct, dar mai des prin intermediul slavilor, se traduce în româneşte. Traducerea unora din aceste cărţi se face o dată cu cele dintâi texte religioase, adică prin secolul al XV-lea.

Scrierile cu caracter literar găsesc o foarte bună primire la noi; dovadă este numărul mare de manuscrise ce s-au păstrat, cu toată vitregia vremurilor prin care a trecut ţara noastră, precum şi infiltrarea adâncă a elementelor din această literatură în folclorul nostru, elemente care puteau să vină şi pe cale orală.

Ştefan CIOBANU, *Istoria literaturii române vechi*, Chişinău, Editura Hyperion, 1992, p. 239.

La noi cărţile populare au fost citite începând din secolul al XIV-lea în limba slavă. Traduse în româneşte şi prelucrate în sec. al XVII-lea şi al XVIII-lea, unele chiar în primele decenii ale secolului al XIX-lea, cărţile populare au adus în atenţia cititorilor români cunoştinţe referitoare la terminologia pedagogică, la durata studiilor, mediului şcolar, obiectele de învăţământ, figuri de dascăli celebri din antichitate, metodele de învăţământ şi foloasele învăţăturii. Prin expunerea lor într-o formă populară, asociate întotdeauna cu elemente narative (uneori chiar de basm) aceste cunoştinţe au fost atât de profund asimilate de poporul nostru, încât astăzi nu se mai distinge originea lor exotică...

La români, ca şi la alte popoare, cărţile populare antice şi medievale au ajutat într-o măsură foarte mare procesul de învăţământ.

Meritul lor deosebit este că acest ajutor l-au oferit în primul rând populaţiei nevoiaşe, dar majoritare, din târguri şi sate. Conţinutul general al problemelor pedagogice oglindite în cărţile populare cu caracter exotic aparţine ţărilor antice şi medievale din Orient şi Occident. Asimilarea

creatoare a conţinutului de către cititorii români a fost însă atât de adâncă şi generalizată, încât s-a încorporat, cu timpul, în gândirea pedagogică proprie a poporului român, care s-a transmis de la o generaţie la alta, prin forma scrisului, mijlocul principal de difuzare a cărţilor populare. Dar ultimele cercetări au dovedit şi o circulaţie orală a acestora. Astfel ne explicăm numeroasele similitudini ale gândirii noastre pedagogice din cărţile populare cu cea din creaţia populară orală.

Dan SIMIONESCU, *Contribuţii*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1984, p. 21.

Povestea lui Archirie şi Anadam, păstrată în aproximativ 15 manuscrise din sec. al XVIII-lea în B.A.R.S.R., ne-a venit prin filiera slavă... Unul din aceste texte de circulaţie în manuscris a reprodus cu mici intervenţii proprii Anton Pann în tipăritura sa din 1850, *Înţeleptul Archir cu nepotul său Anadam.*

Povestea datează, după cercetările cele mai noi, din veacul al VI-lea înaintea erei noastre şi a fost stilizată în Asiria.

Archirie şi Anadan este de fapt ceea ce germanii numesc un Hofroman, un roman de curte, care pune în lumină, alături de înţelepciune, credinţa unui vasal. Archirie, sfetnicul împăratului Sinagrip (numele apar uşor alterate), neavând copii, adoptă de Anadan şi-l încredinţează unui dascăl ca să-l înveţe *Bucoavna, Ceaslovul* şi *Psaltirea*. El însuşi îi dă zilnic sfaturi, sub forma unor sentenţii morale, privitoare la respectul cuvenit lui Dumnezeu, părinţilor şi stăpânilor, privitoare la lăcomie, zgârcenie, călătorie, primirea oaspeţilor, carieră, însurătoare, necesare unei comportări corecte în societate. Apoi, Archirie prezintă pe Anadan împăratului şi, fiind bătrân, îl lasă în slujbă în locul său, retrăgându-se la casele lui. Anadan, caracter rău, dornic a moşteni mai repede pe tatăl său adoptiv, pune la cale uciderea lui... În cele din urmă, Anadan îşi dă duhul spre a se împlini proverbul că „cine sapă groapa altuia, el intră întâi într-însa"...

Dacă *Archirie şi Anadan* este un roman de curte, în care vasalul, chiar condamnat la moarte, serveşte mai departe cu devotament pe împărat, *Istoria lui Esop* vădeşte dimpotrivă o altă concepţie despre libertate, tinzând la eliberarea sclavului de sub exploatarea stăpânului. Prin caracterul lor didactic moralist, cele două romane au putut totuşi să fuzioneze, *Archirie*

şi Anadan fiind încorporat în *Povestea vieţii lui Esop*... cu deosebire doar că Archirie se numeşte Esop, Anadan – Enion, Sinagrip – Licaron şi faraonul – Netinav, ca în *Alexandria*.

Alexandru PIRU, *Istoria literaturii române de la origini până la 1830*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1977, p. 376.

Cine citeşte astăzi în paralel *Alexandria* şi *Istoriile lui Herodot*, traduse în limba română în secolul XVII de către Nicolae Milescu, nu are impresia că se află în faţa unei cărţi populare şi a unei opere savante. Şi într-o carte, şi în cealaltă Darius nu se bate cu sciţii, ci cu tătarii, aşa cum şi într-o parte, şi în cealaltă legenda se întreţese cu evenimentul real; în ambele scrieri este practicată rescrierea şi Milescu face în versiunea lui, nici mai mult şi nici mai puţin, 330 de interpolări. Este adevărat că în *Alexandria* apar căpcăuni, păsări şi raci care mănâncă oameni, dar imaginarul din această carte pare o firească prelungire a celui din cărţile dedicate muzelor de către Herodot.

Cărţile populare ne conduc spre o lume în care imediatul se întrepătrunde cu utopia sau cu posibilul. Este indicaţia pe care ne-o oferă ilustraţiile lui Năstase Negrule la *Alexandria* cu cetăţi care sunt toate imagini ale unei lumi ideale, aşa cum toate personajele sunt exemplare, fără trăsături individualizate. Cărţile poporane ne restituie mentalul colectiv din societăţile tradiţionale, iar variantele ne vorbesc despre variatele atitudini în faţa morţii, a dragostei, a curajului sau a fricii.

Cartea populară transmisă prin manuscrise a atras spre acelaşi orizont pe cei care ştiau să citească şi care antrenau după ei pe cei care ştiau să asculte. Procesul de didacticiizare a acestei literaturi în epoca Luminilor şi refularea ei în lumea satelor în sec. al XIX-lea, în Sud-Estul european, ne pot arată modul în care s-a desfăcut cultura comună tradiţională, în mare parte sub impulsul expansiunii puternice a cărţii imprimate care a separat cultura orală de „print culture“. Cartea tipărită a interiorizat imaginarul, a încurajat reflexia, a raţionalizat discursul, dar a fost folosită şi ca instrument de ascensiune socială: „print culture“ a deschis noi orizonturi, spre care nu a demarat întreaga societate a trecutului.

Alexandru DUŢU, *Călătorii, imagini, constante,* Bucureşti, Editura Eminescu, 1985, p. 242.

Esop şi Anton Pann, iată o apropiere tentantă şi deloc hazardată în cadrul cercetării noastre! Sosind, unul din legendă, iar celălalt îndreptându-se spre ea, ambii au devenit veritabili eroi de roman popular — unul scris, altul doar ipotetic — întâlnindu-se pe aceleaşi lungimi de undă ale „sophiei“, caracteristică unor colectivităţi între care istoria a stabilit un complicat sistem comunicant. Că Esop a fost samian, frigian sau messembrian, aceasta nu are prea mare importanţă. Prin Planudes, Bizanţul a certificat din nou existenţa omului devenit, încă înaintea mărturiei bunului Herodot, un simbol de necontestat al speciei. „...Nici tâlcuirea, nici cuvântarea, nici din istoria cea mai dinainte de el învăţând, ci cu fabule, adică cu pilde şi povăţuiri vânează minţile care-l ascultă...“ Esop este probabil unul dintre cei mai vechi „picaro“ din ţinuturile mângâiate de briza Mediteranei. Şi posterităţii i-a plăcut să-l păstreze aşa, rătăcind cu o „minte slobodă“ pe drumurile Orientului, deşi „legea oamenilor i-au dat trupul robiei“. Nu e oare firească această răscumpărare prin „pildă“ şi epithimie a sclavului care dovedea astfel exemplarul său ataşament faţă de semeni? Alexandru Machedon pornise într-un periplu fantastic împins de resortul unei dorinţe arzătoare de a cunoaşte fiinţe şi tărâmuri minunate. Esop şi, mai târziu, Anton Pann convertesc totul în aventură interioară, dovedind - oare a câta oară? - că umanismul în virtutea „universaliilor“, a legilor morale, este o permanenţă în toate epocile istorice. Impresionează astăzi laconismul „pildelor“ extrase din experienţa în primul rând socială a colectivităţilor care au cunoscut din plin ultragiul sclaviei.

Mircea MUTHU, *Literatura română şi spiritul sud-est european,* Bucureşti, Editura Minerva, 1976, p. 144.